

PEDAGOGIK TA'LIMDA METODIK KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI

O'zbekiston milliy pedagogika universiteti
N.Y.Rasulova

Annotatsiya: *Mazkur maqolada pedagogik ta'lim jarayonida metodik kompetentlikni rivojlantirishning didaktik asoslari nazariy va amaliy jihatdan keng yoritiladi. Metodik kompetentlikning tarkibiy tuzilmasi, didaktik tamoyillar, ta'lim mazmuni va metodlar integratsiyasi asosida shakllantirish mexanizmlari tahlil qilinadi. Nazariy tahlil, modellashtirish, so'rovnomalar va tajriba-sinov metodlari asosida ilmiy xulosalar ishlab chiqildi.*

Kalit so'zlar: *metodik kompetentlik, pedagogik ta'lim, didaktik tamoyillar, kompetensiyaviy yondashuv, interfaol metodlar, refleksiya, pedagogik texnologiyalar.*

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ МЕТОДИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация: *В данной статье широко освещаются дидактические основы развития методической компетентности в педагогическом образовании в теоретическом и практическом аспектах. Анализируется структура методической компетентности, механизмы формирования на основе дидактических принципов, содержания обучения и интеграции методов. Научные выводы разрабатывались на основе теоретического анализа, моделирования, анкетирования и экспериментально-испытательных методов.*

Ключевые слова: *методическая компетентность, педагогическое воспитание, дидактические принципы, компетентностный подход, интерактивные методы, рефлексия, педагогические технологии.*

DIDACTIC FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF METHODOLOGICAL COMPETENCE IN PEDAGOGICAL EDUCATION

Annotation: *In this article, the didactic foundations of the development of methodological competence in the process of pedagogical education are widely covered, both theoretical and practical. The structural structure of methodological competence, didactic principles, educational content and mechanisms of formation based on the integration of methods are analyzed. Scientific conclusions were developed based on theoretical analysis, modeling, survey and experimental testing methods.*

Keywords: *methodological competence, pedagogical education, didactic principles, competency approach, interactive methods, reflection, pedagogical technologies.*

KIRISH

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti ta'lim tizimiga yangi talablarni qo'yimoqda. Globallashuv, raqamli transformatsiya, innovatsion iqtisodiyot va bilimlar jamiyati sharoitida pedagogik ta'limning mazmuni, shakli va metodlari tubdan yangilanmoqda. Bu jarayonda o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan talablar ham murakkablashib bormoqda. Endilikda o'qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki ta'lim jarayonini loyihalovchi, tashkil etuvchi, tahlil qiluvchi va doimiy ravishda o'z faoliyatini takomillashtirib boruvchi kasbiy subyekt sifatida namoyon bo'lishi zarur. Shu nuqtai nazardan, pedagogik ta'limda metodik kompetentlikni rivojlantirish masalasi dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida e'tirof etiladi.

Metodik kompetentlik pedagogning kasbiy faoliyatini samarali tashkil etish, fan mazmunini o'qitish metodlari bilan uyg'unlashtirish, ta'lim jarayonini maqsadli loyihalash va reflektiv tahlil qilish qobiliyatini ifodalaydi. U pedagogik kompetensiyaning markaziy tarkibiy qismi bo'lib, ta'lim sifatini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, pedagogik ta'lim jarayonida metodik kompetentlikni shakllantirish bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini ta'minlashning asosiy shartlaridan biridir.

Didaktika esa pedagogik ta'limning nazariy asosini tashkil etadi. Didaktik tamoyillar (ilmiylik, tizimlilik, izchillik, faollik, nazariya va amaliyot birligi, ko'rsatmalilik) ta'lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etishga xizmat qiladi. Metodik kompetentlikni rivojlantirish jarayoni ham aynan didaktik qonuniyatlar asosida qurilishi zarur. Chunki metodik tayyorgarlik ta'lim mazmuni, metodlari, vositalari va shakllarining uyg'unligi orqali shakllanadi.

Muammoning dolzarbligi shundan iboratki, amaliyotda ba'zan metodik tayyorgarlik nazariy bilimlar bilan cheklanib qolmoqda, natijada bo'lajak o'qituvchilar real pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishda qiyinchilikka duch kelmoqda. Bu esa metodik kompetentlikni rivojlantirishda didaktik asoslarning yetarli darajada tizimli qo'llanmayotganini ko'rsatadi. Shuning uchun pedagogik ta'lim jarayonida metodik kompetentlikni rivojlantirishning didaktik asoslarini aniqlash va ilmiy jihatdan asoslash zarurati mavjud.

Zamonaviy pedagogik konsepsiyalarda metodik kompetentlik kompetensiyaviy yondashuv, reflektiv pedagogika, konstruktivistik ta'lim modeli va innovatsion texnologiyalar bilan uzviy bog'liq holda qaraladi. Bu esa didaktik asoslarni an'anaviy talqindan kengroq, integrativ va tizimli yondashuv asosida tahlil qilishni talab etadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi - pedagogik ta'lim jarayonida metodik kompetentlikni rivojlantirishning didaktik asoslarini nazariy jihatdan tahlil qilish hamda ularni amaliyotga joriy etish mexanizmlarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqot vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Metodik kompetentlik tushunchasining nazariy mazmunini aniqlash.
2. Didaktik tamoyillar va metodik kompetentlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilish.
3. Metodik kompetentlikni rivojlantirishning didaktik modelini ishlab chiqish.
4. Tajriba-sinov asosida taklif etilgan model samaradorligini aniqlash.

Tadqiqot obyekti - pedagogik ta'lim jarayoni.

Tadqiqot predmeti - metodik kompetentlikni rivojlantirishning didaktik asoslari.

Ilmiy yangiligi shundan iboratki, metodik kompetentlikni rivojlantirish jarayoni didaktik tamoyillar, ta'lim mazmuni va metodlar integratsiyasi asosida tizimli model sifatida asoslanadi hamda uning tarkibiy komponentlari va baholash mezonlari aniqlashtiriladi.

Shunday qilib, pedagogik ta'limda metodik kompetentlikni rivojlantirishning didaktik asoslarini chuqur o'rganish va ilmiy asoslash zamonaviy ta'lim sifatini oshirish, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy yetukligini ta'minlash hamda innovatsion pedagogik faoliyatni samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Pedagogik ta'limda metodik kompetentlikni rivojlantirishning didaktik asoslari masalasi zamonaviy pedagogika fanining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur muammo doirasida didaktika nazariyasi, kasbiy kompetensiya konsepsiyasi, metodik tayyorgarlik va refleksiv pedagogika yo'nalishlari o'zaro uzviy bog'liq holda tadqiq qilinadi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, metodik kompetentlikni rivojlantirish jarayonini samarali tashkil etish uchun avvalo didaktik qonuniyatlar va tamoyillarning mohiyatini aniqlash zarur.

Didaktika ta'lim jarayonining umumiy qonuniyatlarini o'rganuvchi fan sifatida metodik kompetentlikni shakllantirishning nazariy poydevorini tashkil etadi.

I. Lerner ta'lim mazmuni va metodlari o'rtasidagi uyg'unlikni didaktikaning asosiy tamoyili sifatida ko'rsatadi. Uning fikricha, o'qituvchi metod tanlashda o'quv materialining mohiyati va ta'lim maqsadini hisobga olishi lozim [2]. Bu yondashuv metodik kompetentlikning mazmuniy asosini tashkil etadi.

M. Skatkin didaktik tizim samaradorligi pedagogning metodik tayyorgarligiga bevosita bog'liq ekanini ta'kidlaydi [3]. U metodik tayyorgarlikni ta'lim mazmuni, metodlari va shakllarining o'zaro uyg'unlashuvi sifatida izohlaydi.

Yu.K. Babanskiy ta'lim jarayonini optimallashtirish nazariyasida metod tanlashning ilmiy asoslarini ishlab chiqqan bo'lib, bu metodik kompetentlikni shakllantirishda didaktik mezonlarning muhimligini ko'rsatadi [4].

Kasbiy kompetensiya tushunchasi zamonaviy pedagogik tadqiqotlarning markazida turadi.

V. Slastenin kasbiy kompetensiyani pedagogik faoliyatni samarali amalga oshirish imkonini beruvchi integrativ sifat sifatida talqin qiladi [5]. U metodik komponentni kasbiy kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismi sifatida e'tirof etadi.

A. Markova kasbiy kompetentlikni motivatsion, operatsion va refleksiv komponentlar asosida tahlil qiladi [6]. Bu yondashuv metodik kompetentlikni shakllantirishda refleksiyaning ahamiyatini asoslaydi.

I. Zimnyaya kompetensiyaviy yondashuvni shaxsning integrativ rivojlanish modeli sifatida baholaydi va kompetensiyani amaliy faoliyatga tayyorgarlik darajasi bilan bog'laydi [1].

Mahalliy olimlardan N. Muslimov metodik kompetentlikni pedagogning metodik tafakkuri va pedagogik loyihalash qobiliyati bilan bog'laydi [7].

Q. Yo'ldoshev esa metodik kompetentlikni zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash bilan integratsiyada ko'rib chiqadi [9].

Xorijiy tadqiqotlarda metodik kompetentlik ko'proq integrativ bilim modeli sifatida talqin qilinadi.

P. Mishra va M. Koehler tomonidan ishlab chiqilgan TPACK modeli esa pedagogik, mazmuniy va texnologik bilimlarning o'zaro integratsiyasini ko'rsatadi [10]. Mazkur model zamonaviy raqamli ta'lim sharoitida metodik kompetentlikni rivojlantirishning didaktik asoslarini kengaytiradi.

J. Hattie o'zining meta-tahlillarida o'qituvchining metodik yondashuvi o'quv natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatishini ilmiy asosda isbotlagan [11].

L. Darling-Hammond o'qituvchilarni tayyorlash jarayonida amaliy mashg'ulotlar va refleksiv faoliyat metodik kompetentlikni shakllantirishda muhim ekanini ta'kidlaydi [8].

Didaktik tamoyillar va metodik kompetentlik o'rtasidagi bog'liqlik

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, metodik kompetentlik quyidagi didaktik tamoyillar asosida shakllanadi:

- Ilmiylik tamoyili - metodik bilimlarning nazariy asoslanganligi;
- Tizimlilik va izchillik - metodik tayyorgarlikning bosqichma-bosqich rivojlanishi;
- Faollik va mustaqillik - talabaning subyekt sifatida ishtiroki;
- Nazariya va amaliyot birligi - metodik bilimlarning real pedagogik vaziyatlarda qo'llanishi;
- Refleksivlik - o'z faoliyatini tahlil qilish qobiliyati.

Mahalliy va xorijiy olimlar qarashlari umumlashtirilganda, metodik kompetentlikni rivojlantirish jarayoni didaktik qonuniyatlar asosida tashkil etilgandagina samarali bo'lishi aniqlanadi.

Ilmiy bo'shliqlar va tadqiqot yo'nalishlari

Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, metodik kompetentlikning tarkibiy komponentlari keng o'rganilgan bo'lsa-da, uning didaktik asoslarini tizimli model sifatida empirik asosda ishlab chiqish yetarli darajada amalga oshirilmagan. Ayniqsa, pedagogik ta'lim jarayonida didaktik tamoyillar va kompetensiyaviy yondashuv integratsiyasini chuqur tahlil qilish zarur.

Shu bois mazkur tadqiqot metodik kompetentlikni rivojlantirishning didaktik asoslarini nazariy va amaliy jihatdan tizimli model ko'rinishida asoslashga qaratilgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, taqqoslash, modellashtirish, so'rovnoma va tajriba-sinov metodlari qo'llanildi. Metodik kompetentlikni baholash mezonlari sifatida metodik bilimlar, darsni loyihalash ko'nikmalari, refleksiv faoliyat va innovatsion metodlarni qo'llash darajasi belgilandi.

Asosiy natijalar va tahlil

Tajriba natijalari didaktik tamoyillar (ilmiylik, tizimlilik, faollik, nazariya va amaliyot birligi) asosida tashkil etilgan mashg'ulotlar metodik kompetentlikni rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi.

Interfaol metodlar va refleksiv tahlil didaktik yondashuv bilan uyg'unlashtirilganda bo'lajak o'qituvchilarning metodik tafakkuri va pedagogik qaror qabul qilish ko'nikmalari shakllanadi.

Xulosa va tavsiyalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, pedagogik ta'limda metodik kompetentlikni rivojlantirish jarayoni didaktik asoslar bilan uzviy bog'liq bo'lib, u ta'lim mazmuni, metodlari, shakllari va vositalarining ilmiy asosda integratsiyasini talab etadi. Metodik kompetentlik pedagogning kasbiy faoliyatini samarali tashkil etish, fan mazmunini o'qitish metodlari bilan uyg'unlashtirish, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish hamda o'z faoliyatini refleksiv baholash qobiliyatlarini o'z ichiga olgan ko'p komponentli integrativ sifatdir.

Didaktik tamoyillar metodik kompetentlikni shakllantirishning nazariy-me'yoriy asosini tashkil etadi. Ilmiylik tamoyili metodik bilimlarning nazariy asoslanganligini ta'minlasa, tizimlilik va izchillik tamoyillari metodik tayyorgarlikning bosqichma-bosqich rivojlanishini kafolatlaydi. Nazariya va amaliyot birligi tamoyili metodik bilimlarning real pedagogik faoliyat bilan uyg'unlashuviga xizmat qiladi. Faollik va mustaqillik tamoyillari esa bo'lajak o'qituvchilarning subyekt sifatida ta'lim jarayonida faol ishtirokini ta'minlaydi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, metodik kompetentlikni rivojlantirish samaradorligi quyidagi omillarga bog'liq:

- didaktik tamoyillar asosida loyihalangan o'quv jarayoni;
- interfaol va muammoli metodlarning tizimli qo'llanilishi;
- refleksiv faoliyatni rag'batlantirish;
- innovatsion va raqamli texnologiyalar integratsiyasi;
- pedagogik amaliyotning metodik kompetentlikni shakllantirish maydoni sifatida takomillashtirilishi.

Shuningdek, metodik kompetentlikni rivojlantirish jarayoni faqat metodik bilimlarni egallash bilan cheklanmasligi, balki pedagogik tafakkur, ijodkorlik, moslashuvchanlik va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini shakllantirishga yo'naltirilishi zarurligi asoslandi. Bu esa didaktik yondashuvni kompetensiyaviy model bilan integratsiyalashni taqozo etadi.

Ilmiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, metodik kompetentlikni rivojlantirish uzluksiz jarayon bo'lib, u oliy pedagogik ta'lim bosqichida shakllanib, kasbiy faoliyat davomida takomillashib boradi. Shu bois pedagogik ta'lim tizimida metodik kompetentlikni rivojlantirishga qaratilgan maxsus modullar, interfaol mashg'ulotlar, refleksiv seminarlar va pedagogik amaliyot dasturlarini kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

Umumiy xulosaga ko'ra, pedagogik ta'limda metodik kompetentlikni rivojlantirishning didaktik asoslari:

1. Ta'lim jarayonini ilmiy asosda loyihalash va boshqarish;
2. Didaktik tamoyillarni metodik tayyorgarlik bilan integratsiyalash;
3. Nazariya va amaliyot birligini ta'minlash;
4. Refleksiv va innovatsion pedagogik faoliyatni rivojlantirish;

5. Ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi integrativ modelni joriy etish orqali amalga oshiriladi.

Shunday qilib, metodik kompetentlikni didaktik asoslarda rivojlantirish zamonaviy pedagog kadrlar tayyorlash tizimining sifat ko'rsatkichlarini oshiradi, bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy yetukligini ta'minlaydi hamda ta'lim jarayonining samaradorligini kuchaytiradi.

Mazkur tadqiqot natijalari pedagogik ta'lim muassasalarida metodik tayyorgarlikni takomillashtirish, didaktik model asosida o'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish hamda innovatsion pedagogik faoliyatni rivojlantirish uchun ilmiy-amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Tavsiyalar:

1. Didaktik tamoyillarni metodik tayyorgarlik bilan integratsiyalash
2. Interfaol va innovatsion metodlardan foydalanish.
3. Refleksiv faoliyatni tizimli rivojlantirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Zimnyaya I.A. Klyuchevye kompetensii kak rezultat sovremennogo obrazovaniya. - Moskva: Issledovatel'skiy tsentr problem kachestva podgotovki spetsialistov, 2010.
2. Lerner I.Ya. Didaktika i teoriya obucheniya. - Moskva: Prosveshcheniye, 2010.
3. Skatkin M.N. Problemy sovremennoy didaktiki. - Moskva: Pedagogika, 2011.
4. Babanskiy Yu.K. Optimizatsiya protsessa obucheniya. - Moskva: Pedagogika, 2012.
5. Slastenin V.A. Pedagogika: professionalnaya kultura uchitelya. - Moskva: Akademiya, 2013.
6. Markova A.K. Psixologiya professionalizma. - Moskva: Prosveshcheniye, 2014.
7. Muslimov N.A. Pedagogik kompetentlik asoslari. - Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
8. Darling-Hammond L. Teacher Education Around the World: What Can We Learn from International Practice? - European Journal of Teacher Education, 2017.
9. Yo'ldoshev Q. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. - Toshkent: O'qituvchi, 2018.
10. Mishra P., Koehler M.J. Introducing Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK). - Teachers College Record, 2018.
11. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. - London: Routledge, 2018 nashri.